

ELS REPERTORIS FOTOGRÀFICS PER A UNA HISTÒRIA DE L'EDUCACIÓ A LES ILLES BALEARS¹

Xisca Comas Rubí, Xavier Motilla Salas, Bernat Sureda Garcia²
Universitat de les Illes Balears

Resum

Les fotografies són una font útil per a l'historiador, en general, i per a l'historiador de l'educació, en particular, tot i que el seu tractament continuï sent un tema objecte de debat historiogràfic. En els darrers anys el Grup d'Estudis d'Història de l'Educació, grup de recerca de la Universitat de les Illes Balears, hem treballat i treballem en l'ús i les possibilitats de les fotografies com a font historicoeducativa, i reivindicuem la necessitat de conservar aquest tipus de font. En aquesta comunicació es fa una primera aproximació a les diverses col·leccions o fons de fotografies històriques sobre temes educatius a les Illes Balears, que es poden trobar en arxius públics i privats, revistes il·lustrades, premsa periòdica, revistes escolars, entre altres publicacions que contenen fotografies. Es revisen també les pàgines a Internet dels centres escolars, atès que, cada vegada més, inclouen fotografies relacionades amb llur història.

Paraules clau: història de l'educació, fotografia, imatge, fonts historicoeducatives

Resumen

Las fotografías son una fuente útil para el historiador, en general, y para el historiador de la educación, en particular, aunque su tratamiento continúe siendo un tema objeto de debate historiográfico. En los últimos años el Grupo de Estudios de Historia de la Educación, grupo de investigación de la Universidad de las Islas Baleares, hemos trabajado y trabajamos en el uso y las posibilidades de las fotografías como fuente histórico-educativa y reivindicamos la necesidad de conservar este tipo de fuente. En esta comunicación se realiza una primera aproximación a las diversas colecciones o fondos de fotografías históricas sobre temas educativos en Baleares, que se pueden encontrar en archivos públicos y privados, revistas ilustradas, prensa periódica, revistas escolares, entre otras publicaciones que contienen fotografías. Se revisan también las

---

1. Comunicació elaborada en el marc del projecte de recerca Inventario y estudio de las colecciones de fuentes fotográficas para la historia de la educación en Mallorca (1939-1990), EDU2011-23831, amb el finançament del Ministeri de Ciència i Innovació en el marc del Pla nacional de R+D+I.

2. Els autors d'aquest text són membres del Grup d'Estudis d'Història de l'Educació (UIB), que ha rebut el patrocini de la Comunitat Autònoma de les Illes Balears i concretament de la Direcció General de Recerca, Desenvolupament Tecnològic i Innovació de la Conselleria d'Innovació, Interior i Justícia, i el cofinançament amb fons FEDER.

páginas de Internet de los centros escolares, dado que, cada vez más, incluyen fotografías relacionadas con su historia.

Palabras clave: historia de la educación, fotografía, imagen, fuentes histórico-educativas

Abstract

Photographs are a useful source for historians, in general, and for educational historians, in particular, even though their treatment continues to be a subject of historiographical debate. In recent years, the Group of Studies in Educational History, a research group at the University of the Balearic Islands, have been working and are working on the possibilities and the use of photographs as historical-educational sources and we proclaim the need to conserve this type of resource. In this paper we will first look at the various collections or sources of historical photographs in regard to educational issues in the Balearic Islands, which can be found in public and private archives, illustrated magazines, newspapers and magazines and school magazines, among other publications containing photographs. We shall also review the webpages of schools, given that more and more often they include photos in relation to their history.

Key Words: History of Education, Photography, Image, Historical Sources.

1. Introducció

Des del 2007 el grup de recerca Grup d'Estudis d'Història de l'Educació de la Universitat de les Illes Balears tenim com a línia d'investigació prioritària la de les fotografies com a font per a la història de l'educació. Ens ha interessat la reflexió sobre el valor que tenen les fotografies per construir el discurs històric i al mateix temps per col·laborar per a un coneixement millor del patrimoni fotogràfic relacionat amb l'educació i contribuir a conservar-lo. Aquesta línia de recerca s'ha concretat en dos projectes que, dirigits per la Dra. Francesca Comas, han rebut el finançament del Ministeri de Ciència i Innovació en el marc del Pla nacional de R+D+I. El primer dels projectes va ser el titulat *Cambios y continuidades en educación a través de la imagen: una mirada distinta sobre el proceso de renovación educativa. El caso de Baleares (1900-1939)*, HUM2007-61420, que es va desenvolupar entre els anys 2007 i 2010. El segon, actualment en vigor fins a l'any 2014, és el titulat *Inventario y estudio de las colecciones de fuentes fotográficas para la historia de la educación en Mallorca (1939-1990)*. Les activitats del grup es poden veure al lloc web <http://www.uib.es/depart/dpde/theducacio/index.html>; i més específicament pel

que fa als projectes de recerca sobre imatge a <http://www.uib.es/depart/dpde/educacio/imatge/index.html>.

La valoració de les fotografies com a font per a la història de l'educació és un tema polèmic. El reconeixement de l'aportació que pot tenir la imatge i en particular la fotografia al coneixement del passat no té el consens dels historiadors. Un monogràfic de la revista *Educació i Història* dirigit per la Dra. Francesca Comas l'any 2010 recollia una sèrie d'aportacions d'especialistes espanyols i estrangers sobre aquesta temàtica.³ Una de les conclusions que es podia treure de les aportacions incloses en aquell monogràfic era que les fotografies poden ser una font tan vàlida com altres fonts històriques, però que han de ser sotmeses a uns processos de crítica i interpretació similars a aquells que la historiografia ha desenvolupat per a les fonts escrites. La fotografia pot constituir una font valuosa per a l'historiador i aportar informacions que no són accessibles a través d'altres fonts. Però per aconseguir respostes adequades, la fotografia ha de ser interrogada correctament. Amb relació a les fotografies, l'historiador no pot caure ni en un positivisme ingenu ni en la negació de la capacitat de les imatges fotogràfiques d'aportar elements per a la construcció del discurs històric.

---

3. Vegeu: *Educació i Història. Revista d'Història de l'Educació* [Barcelona] (gener-juliol de 2010), núm. 15, pàg. 9-126. El monogràfic inclou, com s'ha dit, articles de reconeguts especialistes nacionals i internacionals sobre el tema: COMAS RUBÍ, Francesca. «Presentació: Fotografia i Història de l'Educació». *Ibidem*, pàg. 9-15; RIEGO AMÉZAGA, Bernardo. «Mirant a la història i aprenent a experimentar amb nous mètodes». *Ibidem*, pàg. 19-39; RODRÍGUEZ DE LAS HERAS, Antonio. «L'ús pedagògic de la fotografia històrica». *Ibidem*, pàg. 41-54; ARGERICH, Isabel. «Imatges fotogràfiques de temàtica educativa en col·leccions i arxius públics i privats». *Ibidem*, pàg. 55-72; AGUILÓ RIBAS, Catalina; MULET GUTIÉRREZ, Maria-Josep; PINYA LLINÀS, Paula. «La fotografia de temàtica escolar en arxius no especialitzats. Notes sobre fons en imatge a Mallorca». *Ibidem*, pàg. 73-98; DEPAEPE, Marc; SIMON, Frank. «Sobre el treball amb fonts: consideracions des del taller sobre història de l'educació». *Ibidem*, pàg. 99-122; BRASTER, Sjaak. «How (un-)useful are for understanding histories of education? About teacher centeredness and new education in Dutch primary schools: 1920-1985». *Ibidem*, pàg. 123-148; GROSVENOR, Ian. «The school album: images, insights and inequalities». *Ibidem*, pàg. 149-164; POZO ANDRÉS, María del Mar del; RABAZAS ROMERO, Teresa. «Imatges fotogràfiques i cultura escolar en el franquisme: una exploració de l'arxiu etnogràfic». *Ibidem*, pàg. 165-194; COMAS RUBÍ, Francesca; MARCH MANRESA, Miquel; SUREDA GARCIA, Bernat. «Les pràctiques educatives de l'escoltisme de Mallorca durant la dictadura franquista a través de les fotografies». *Ibidem*, pàg. 195-126.

Una de les tasques que cal fer per incorporar la fotografia a la interpretació historicoeducativa és localitzar els jaciments en els quals es poden trobar els documents fotogràfics. Des de la seva aparició entorn del 1839, la fotografia ha evolucionat tècnicament i al mateix temps ha experimentat una difusió notable de la seva implantació social. De la fotografia d'estudi s'ha passat, amb la generalització del seu ús, a la fotografia popular, i encara ha experimentat una difusió més gran amb l'aparició dels instruments de captura digital d'imatges. Al mateix temps, la fotografia s'ha anat incorporant a productes de comunicació molt diversos, com la documentació administrativa, les revistes, la premsa periòdica, els llibres, i molt recentment s'ha convertit en un element clau a Internet.

L'objectiu d'aquesta comunicació és presentar una primera aproximació que pugui ser útil als investigadors futurs, a les diverses col·leccions o fons de fotografies històriques sobre temes educatius a les Illes Balears. Parlarem, doncs, de tres grans categories o espais on hem localitzat fons importants de fotografies històriques: els arxius públics i privats no escolars, els centres educatius i les col·leccions de premsa periòdica.

2. La fotografia de temàtica educativa als arxius públics i privats no escolars

No ens estendrem en aquest apartat, atès que en el monogràfic sobre fotografia i educació de la revista *Educació i Història* ja esmentat s'inclou un article de Catalina Aguiló, Maria-Josep Mulet i Paula Pinya en el qual s'analitzen els fons i/o col·leccions d'imatges fotogràfiques de temàtica escolar d'arxius no especialitzats.⁴

Com les autores esmentades indiquen, és significatiu que les fotografies de caràcter escolar, que són molt presents als àlbums familiars,

---

4. Vegeu: AGUILÓ RIBAS, Catalina; MULET GUTIÉRREZ, Maria-Josep; PINYA LLINÀS, Paula. «La fotografia de temàtica escolar en arxius no especialitzats: notes sobre fons en imatge a Mallorca». *Educació i Història* (gener-juny de 2010), núm. 15, pàg. 73-98. Aquest treball es fonamenta en un d'anterior: AGUILÓ RIBAS, Catalina; MULET GUTIÉRREZ, Maria-Josep. *Guia d'arxius, col·leccions i fons fotogràfics i cinematogràfics de les Balears (1840-1976)*. Palma: Sa Nostra Caixa de Balears, 2004.

escassegen als fons d'imatges de biblioteques i arxius. Com segueixen afirmant, fent una constatació que ens obliga a reflexionar per orientar les polítiques de conservació a partir d'ara, les fotografies escolars es conserven més a les llars particulars i formen part més d'una memòria privada que d'un patrimoni públic i d'una memòria col·lectiva.

Pel que fa als arxius públics en els quals podem trobar fotografies de temàtica educativa, hem d'esmentar en primer lloc l'Arxiu del Regne de Mallorca. En aquest arxiu, el fons fotogràfic més important és el que fa referència a les activitats educatives que depenien de la Secretaria General del Movimiento, com eren, entre d'altres, les que depenien de la Sección Femenina; com també de l'Institut de la Joventut o de la Delegació Provincial d'Esports.

S'ha de fer referència també als arxius que depenen del Consell de Mallorca i que integren els fons corresponents a l'antiga Diputació. Aquests són l'Arxiu General del Consell de Mallorca i els arxius especialitzats en so i imatge que depenen dels consells insulars de Mallorca, Menorca i Eivissa. En aquests arxius podem trobar fotografies relacionades amb festes escolars, inauguracions d'escoles, representacions teatrals, activitats culturals i educatives del moviment associatiu i, especialment en el cas de l'Arxiu General del Consell, abundant documentació fotogràfica de les colònies escolars que la Diputació de Balears va organitzar a partir del 1893 i fins a l'any 1936.⁵

També es pot trobar abundant documentació fotogràfica als arxius municipals de molts pobles de les Illes. Són fotografies que conserven la memòria de la participació municipal en activitats escolars: festes i concursos escolars amb la presència de representats de l'ajuntament, inauguració d'escoles, edificis escolars, etc. També trobem en alguns arxius municipals –com ara els de Palma, Andratx o Maó, entre d'altres–, fotografies d'excursions i colònies escolars.⁶ El nostre grup

---

5. Hem estudiat les característiques d'aquestes fotografies, que moltes vegades acompanyen les memòries escrites, a l'article: COMAS RUBÍ, Francesca; MOTILLA SALAS, Xavier; SUREDA GARCIA, Bernat. «Iconografía y representación gráfica de las colonias escolares de la Diputación de Baleares: una aproximación a través del análisis de las fotografías de las memorias». *Revista Española de Pedagogía* [Madrid] (setembre-desembre de 2011), núm. 250, pàg. 445-462.

6. La documentació fotogràfica de les colònies escolars de l'Ajuntament de Maó ha estat analitzada a: MOTILLA SALAS, Xavier. «Imagen y proyección pública de las colo-

de recerca ha participat durant aquests darrers anys en l'elaboració d'una publicació en fascicles sobre la història de Palma en imatges. Es tracta de la col·lecció «L'Abans», de l'editorial catalana Efadós, que a Mallorca ja ha publicat la història en imatges de Palma, Inca, Manacor i Lluçmajor. Des del Grup d'Estudis d'Història de l'Educació ens fem càrrec del capítol dedicat a l'ensenyament a Palma, localitzant centenars d'imatges fotogràfiques que mai s'havien inventariat. A part de la publicació en si mateixa, una de les aportacions més interessants d'aquest projecte ha estat la d'augmentar el fons d'imatges fotogràfiques dels arxius municipals. Totes les fotografies que s'han localitzat, amb el permís previ dels seus propietaris, s'han anat dipositant en versió digital d'alta resolució als arxius municipals del poble o ciutat corresponent. A més, durant els mesos de publicació dels fascicles s'ha fet una crida als subscriptors perquè poguessin aportar més imatges inèdites, que igualment s'han dipositat als arxius municipals per a la consulta futura dels investigadors.⁷

No es pot deixar d'esmentar, entre els arxius públics, l'Arxiu i Museu de l'Educació de les Illes Balears (AMEIB), que és a la ciutat d'Inca i en els fons del qual hi ha fotografies de grups d'alumnes i professors, edificis escolars i aules procedents dels centres públics de les Illes. Durant alguns anys, aquesta institució, com a iniciativa per fomentar i dinamitzar la valoració i conservació del patrimoni escolar, va convocar concursos de fotografia històrica. Molts dels centres educatius aprofitaren l'avinentsa per cercar imatges antigues de l'escola entre els seus fons. L'AMEIB conserva, gràcies a aquesta iniciativa, una col·lecció d'imatges històriques que no sols tenen un gran valor en si mateixes, sinó que també ens aporten informació sobre l'existència d'alguns fons escolars prou interessants que mai no han estat inventariats.

Entre els arxius i les col·leccions privades no especialitzats que inclouen fotografies de temàtica educativa, cal esmentar, seguint el treball

---

nias escolares de la Menorca de principios del siglo xx. Una aproximación a través del análisis de la prensa y las fotografías». *Foro de Educación* [Salamanca] (2011), núm. 13, pàg. 123-138.

7. *L'ABANS. Recull gràfic. Palma 1860-1970*. [Capítol v. Ensenyament]. Barcelona: EFADOS, 2011 (fascicles 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39 i 40), pàg. 548-661.

de C. Aguiló, M. J. Mulet i P. Pinya, els següents: col·lecció Rafel Joan (Esporles), biblioteca de Reynes Ramon (Lloseta), col·lecció Gabriel Pieras Salom (Inca), col·lecció del pare Xamena (Felanitx) i col·lecció Andreu Muntaner Darder (Palma). També podem trobar fotografies de temàtica escolar i educativa a biblioteques públiques i privades com la Biblioteca Lluís Alemany del Consell Insular de Mallorca, en algunes biblioteques municipals i a la Biblioteca Bartomeu March (Fundació Bartomeu March).

Una col·lecció interessant de fotografies d'activitats educatives fora de l'escola és la que ha arribat a aplegar en format digital Miquel March Manresa, col·laborador del Grup d'Estudis d'Història de l'Educació i del projecte de recerca sobre imatge, sobre l'escoltisme mallorquí de la postguerra. El moviment escolta va ser una de les associacions juvenils de més incidència al segle XX a tota l'àrea cultural catalana. A Mallorca, a la postguerra, a partir de la seva recuperació el 1956, l'escoltisme va representar un poderós instrument de socialització i formació per a la joventut. Les activitats escoltes foren una opció per ocupar el temps lliure dels joves i, a la vegada, donar-los protagonisme, afavorint la seva participació i aportant molts d'elements per a una nova cultura juvenil. A més, cal destacar també la importància de l'escoltisme en una nova concepció de l'actuació pastoral i la litúrgia de l'Església, en la recuperació de la pedagogia activa, en el naixement de l'interès per la conservació del medi ambient, la llengua, la cultura i la identitat pròpia, etc. Les activitats dels escoltes, especialment les que es feien a la natura, foren àmpliament fotografiades pels mateixos participants. Miquel March ha recopilat més de 5.000 fotografies de temàtica escolta d'entre els anys 1956 i 2006.⁸

---

8. Una selecció d'aquestes fotografies es va publicar al llibre: MARCH MANRESA, Miquel; SUREDA GARCIA, Bernat. *50 anys d'escoltisme a Mallorca, 1956-2006*. Palma: Di7 Edició, 2006. Per a una interpretació d'aquest fons vegeu l'article: COMAS RUBÍ, Francesca; MARCH MANRESA, Miquel; SUREDA GARCIA, Bernat. «Les pràctiques educatives de l'escoltisme de Mallorca durant la dictadura franquista a través de les fotografies». *Educació i Història* [Barcelona] (gener-juny de 2010), núm. 15, pàg. 195-228, i COMAS RUBÍ, Francesca; MOTILLA SALAS, Xavier; SUREDA GARCIA, Bernat. «El Guiatge catòlic de Mallorca als anys seixanta del segle XX. Aportacions al seu estudi a partir d'un diari personal i de les fotografies». *Dones i educació. XIX Jornades d'Història de l'Educació*. Olot: Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca (PEHOC): Societat d'Història de l'Educació dels Països de Llengua Catalana: IEC, pàg. 251-265.

3. Les col·leccions fotogràfiques dels centres educatius

Malgrat que no estiguin ordenades ni, en alguns casos, publicades en cap catàleg, coneixem, gràcies a la tasca de localització duta a terme aquests darrers anys, l'existència d'algunes col·leccions fotogràfiques de gran valor de centres educatius, com són les dels instituts Joan Alcover i Ramon Llull, de Palma, o Joan Ramis, de Menorca, com també de l'antiga Escola de Mestria Industrial de Palma, del col·legi del Seminari Diocesà de Mallorca i dels col·legis Sant Francesc, La Salle, Sagrat Cor o CIDE, de Palma. Aquest darrer col·legi, actualment concertat, té una exposició permanent de fotografies antigues que recorren els seus darrers quaranta-cinc anys d'història i serveixen d'homenatge. Un altre centre privat concertat, Mata de Jonc, gestionat per una cooperativa i que va ser pioner de l'ensenyament en català a Mallorca, en la celebració del seu trentè aniversari també va organitzar, amb la col·laboració dels antics alumnes, un recull de fotos antigues que són presentades, ordenades per promocions, a través d'Internet.⁹

Molts dels centres de primària també tenen fotografies històriques. Algunes exposicions organitzades aquests darrers anys per l'Arxiu i Museu de l'Educació de les Illes Balears han donat a conèixer aquest patrimoni, com les que es van fer a final del 2011 a les poblacions mallorquines de Selva i Lloseta o, ja dins el 2012, de Muro i Lluçmajor. És especialment àmplia la col·lecció de fotografies del Col·legi de Lluc que es troba a l'arxiu del santuari. També és molt completa la col·lecció de fotografies que recullen aspectes diversos de les activitats de l'asil i escola per a nens de Natzaret de Palma. Les fotografies cobreixen, des de la seva creació el 1924 fins a l'actualitat, distints aspectes de la vida quotidiana del centre i especialment les excursions i les activitats esportives que feien els asilats, com també les activitats dels tallers d'iniciació professional que tenia el centre. Trobem també moltes fotografies dels grups de nens i joves acollits a l'asil al llarg d'aquests anys. Aquest conjunt fotogràfic està en fase d'estudi per part de Miquel March en el marc dels projectes de recerca del Grup d'Estudis d'Història de l'Educació de la UIB.

Un altre recull interessant de fotografies escoltes és la que inclou la publicació: RAMONELL, Fanny; VALLES MORAGUES, Francesca; MAS TOUS, Rafel. *AEG Pedra Viva. Binisalem 1981-2006, vint-i-cinc anys*. Palma: Di7 Edició, 2006.

9. URL: http://wiki.matadejonc.cat/mediawiki/P%C3%A0gina_principal. [Darrer accés: 14 de maig de 2012]

L'Arxiu Històric de la Universitat de les Illes Balears conserva una col·lecció de fotografies de l'antiga Escola Normal femenina que reprodueixen activitats de classe, grups d'alumnes, festes escolars i activitats esportives i teatrals. Aquest fons d'imatges conté fotografies de dues èpoques concretes de la Normal femenina: la primera, d'entre el 1913 i el 1931, ens mostra fotografies força interessants dels festivals de final de curs, escenes plàstiques del mètode de Dalcroze, viatges d'estudis i instal·lacions de l'escola; mentre que la segona, d'entre el 1940 i el 1960, recull escenes de gimnàstica, alumnes dins de classe, excursions i actes religiosos.¹⁰

Més difusió pública ha tingut la documentació fotogràfica conservada d'altres centres escolars, dels quals han aparegut llibres dedicats a donar a conèixer la seva història, i que inclouen documentació gràfica. És el cas del Col·legi Sant Josep Obrer de Palma, que ha publicat un bon nombre de fotografies de les seves activitats escolars i extraescolars entre el 1951 i el 1997;¹¹ el Col·legi de Montesión, del qual s'inclouen fotografies en un llibre publicat en ocasió del seu 450è aniversari;¹² el CP Sa Graduada de Sa Pobla;¹³ el CP Sa Graduada de Maó,¹⁴ o el Col·legi Lluís Vives de Palma.¹⁵ Un altre centre que ha publicat les seves fotografies antigues és el col·legi concertat Pius XII de Palma, del qual es feren càrrec els pares carmelitans l'any 1963.¹⁶

---

10. Una anàlisi d'aquestes fotografies com a fonts historicoeducatives es presentà a l'edició passada d'aquestes Jornades, celebrades a Olot. Vegeu: COMAS RUBÍ, Francesca; MOTILLA SALAS, Xavier; SUREDA GARCIA, Bernat. «La formació del magisteri femení a les Illes Balears fins a la II República en imatges». *Dones i educació. XIX Jornades d'Història de l'Educació*. Olot: Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca (PEHOC): Societat d'Història de l'Educació dels Països de Llengua Catalana: IEC, pàg.135-149.

11. ARROM COLL, Sebastià. *Sant Josep Obrer (1951-1997). 46 anys d'il·lusions i de treballs*. Palma: Fundació Col·legi Sant Josep Obrer - Corpus Christi, 2004.

12. OBRADOR VIDAL, Bernardo. *450 años de historia del colegio Montesión en Palma de Mallorca*. Palma: Asociación de Antiguos Alumnos Colegio Montesión, 2011. 3 v.

13. ROIG RODRÍGUEZ, Maria Antònia. *S'Escola Graduada*. Sa Pobla: Ajuntament de sa Pobla, 1998.

14. DD. AA. *C.P. Sa Graduada, 75 anys d'història (Maó, 1930-2005)*. Maó: CP Sa Graduada: Editorial Menorca, 2005.

15. FULLANA PUIGSERVER, Pere. *Col·legi Lluís Vives, 50 anys de tradició innovadora (1959-2009)*. Palma: Col·legi Lluís Vives, 2010.

16. En aquest cas les fotos es poden consultar a l'URL: <http://www.piusxii.es/Menu/inici.htm>.

Els col·legis Lluís Vives i Pius XII representaren una renovació de les pràctiques educatives tradicionals en els anys del franquisme tardà i donaren suport a les primeres escoles d'estiu de Mallorca que es feren a partir del 1968 i que van contribuir a la renovació de l'ensenyament a l'illa. Un altre centre religiós com el Col·legi Sant Felip Neri de Palma, creat el 1950, també inclou en el seu lloc web un espai dedicat a la seva història amb algunes fotografies.¹⁷ Alguns centres públics, com ara el de So n'Espanyolet, a Palma,¹⁸ i el CP Gabriel Janer Manila, des Pla de na Tesa, a Marratxí,¹⁹ inclouen també fotografies històriques als seus llocs web.

També de l'Escola de la Puresa de Palma –creada el 1809 pel bisbe Nadal, i que des del 1872, en què es va crear, fins al 1912, que va passar a ser dirigida per l'Estat, integrà l'Escola Normal femenina–, es va publicar una obra que integra abundant documentació fotogràfica.²⁰ Igualment hem localitzat nombroses fotografies del CEIP de l'Escola de Pràctiques Annexa a l'Escola Normal de Balears. Aquestes fotografies van servir per fer l'exposició «L'Escola de Pràctiques, 175 anys d'història».²¹ Actualment, Francesca Comas coordina la publicació d'un llibre sobre el centenari de la creació de la primera escola graduada de Palma que inclourà també un apartat important de revisió de la documentació fotogràfica conservada d'aquest centre.

---

17. Vegeu l'URL: <http://www.gorgblau.coop/historia>. [Darrer accés: 14 de maig de 2012]

18. URL: <http://cpse.cp.funpic.org/fotografies.php>. [Darrer accés: 14 de maig de 2012]

19. URL: <http://picasaweb.google.es/cpgjanermanila/Imatgesperrecordar#>. [Darrer accés: 14 de maig de 2012]

20. CANUT RUIZ, María Luisa; AMORÓS PORTOLS, José Luis. *Maestras y libros (1850-1912). La Escuela Normal de Maestras de Baleares*. Palma: Universitat de les Illes Balears: Escola Universitària Alberta Giménez: Institut Menorquí d'Estudis, 2000.

21. L'exposició es va inaugurar el dia 3 de maig de 2010 al CP de Pràctiques de Palma, on es pot visitar de manera permanent. També es pot veure l'esmentada exposició a l'URL: <http://www.uib.es/depart/dpde/theducacio/imatge/expo/expo1.htm>. Amb relació a les fotografies de l'Escola de Pràctiques es pot consultar: COMAS RUBÍ, Francesca; MOTILLA SALAS, Xavier; SUREDA GARCIA, Bernat. «L'Escola de Pràctiques. Memòria gràfica». A: COMAS RUBÍ, Francesca; OLIVER JAUME, Jaume (coords.). *L'Escola Annexa. 175 anys de formació pràctica de mestres a les Illes Balears (1835-2010)*. Palma: Lleonard Muntaner Editor, 2010, pàg. 231-264. (L'Arjau; 18)

4. Les fotografies a les revistes i als diaris

El periodisme gràfic aparegué a Europa als anys quaranta del segle XIX i evolucionà de manera estretament lligada als avenços tècnics que es donaren en la reproducció de les imatges impreses i en l'evolució de la indústria de l'edició de diaris i revistes. Les revistes il·lustrades experimentaren grans canvis en els darrers anys del segle XIX amb la incorporació del gravat en color i de la fotografia. No obstant això, fins a principi del segle XX l'ús del gravat continua sent majoritari i l'ús de la fotografia, molt excepcional. A Espanya, el fotoperiodisme tingué més repercussió popular amb revistes com *La Ilustración Española y Americana*, *La Il·lustració Catalana*, de la dècada del 1870, i posteriorment amb la creació el 1891 de la revista *Blanco y Negro*. Un dels primers fotògrafs dedicats professionalment al fotoperiodisme a Espanya va ser José Brangulí, que, entre altres moltes fotos de la Barcelona de principi de segle, va aconseguir treure clandestinament la fotografia del procés que va condemnar a mort Francesc Ferrer i Guàrdia que es va publicar a *La Campana de Gràcia* el 16 d'octubre de 1909.²² La fotografia, encaixada en la informació periodística, que aparentment presenta una còpia fidel de la realitat, aviat es convertí en una manera poderosa de persuasió i propagandA les Balears l'aparició de la premsa il·lustrada es produí a les dues darreres dècades del segle XIX, però no fou fins que el fotoperiodisme s'interessà pels temes d'actualitat que comencem a trobar fotografies relacionades amb la temàtica escolar o educativa en general. Una de les primeres publicacions periòdiques que inclou abundants fotografies d'aquesta temàtica a la secció anomenada «Crònica Gráfica» és *Vida Isleña*, revista de periodicitat quinzenal que es publicà entre l'1 de març de 1912 i el 28 de febrer de 1913. El model d'incorporació de la fotografia d'actualitat iniciat per *Vida Isleña* fou reprès per *Baleares*, publicació apareguda el 1917 que apostà decididament per la incorporació de la fotografia com a testimoni de l'actualitat i element informatiu.²³ En aquestes publicacions hi trobem fotografies

---

22. SAIZ, Dolores. «Propaganda e imagen: los orígenes del fotoperiodismo». *Historia y comunicación visual* (1999), núm. 4, pàg. 173-182.

23. MULET, Maria-Josep. *Fotografía a Mallorca: 1839-1936*. Barcelona; Palma: Sa Nostra: Consell de Mallorca: Departament de Cultura, 2001, pàg. 130.

de grups d'alumnes, d'exposicions i festes escolars, de colònies d'estiu i excursions, com també d'actes d'inauguració d'escoles. Aquestes publicacions foren els precedents d'una presència cada cop més àmplia a les revistes i als diaris de fotografies que mostraven distints aspectes de la realitat escolar i educativa en general.

També es poden trobar fotografies escolars a les revistes escolars que s'han anat publicant des de principi del segle xx. En aquestes publicacions, fetes en molts casos amb procediments artesanals, no sempre es podien incloure fotografies, o quan es feia es reproduïen amb una qualitat molt baixa. En alguns casos, especialment en les revistes escolars dels grans col·legis privats que s'imprimien en impremtes professionals, podem trobar fotografies de bona qualitat. Una d'aquestes revistes és, per exemple, la que es va publicar entre el 1953 i el 1971 amb el nom de *San Francisco* al col·legi que els terciaris franciscans tenen a Palma.²⁴

També es poden trobar fotografies escolars i relacionades amb temes educatius en general a la premsa local. Una àmplia col·lecció d'aquestes publicacions –9.905 números amb un total de 271.300 pàgines– que conformen el fons històric de l'Associació de Premsa Forana de Mallorca es pot consultar en format digital a la secció digital de la biblioteca de la Universitat de les Illes Balears.²⁵

5. Una reflexió final: les fotografies escolars actuals i el seu futur com a fonts per a la història de l'educació

Sense deixar de banda l'esforç per localitzar, inventariar i conservar les fotografies històriques del nostre món educatiu per fer-les servir com a fonts per a la recerca, volem aprofitar l'avinentesa per plantejar una reflexió final sobre el valor de les fotografies escolars actuals, les àmplies possibilitats de donar-les a conèixer que aporta Internet i l'enorme perill al qual, malgrat que no ho sembli a simple vista,

---

24. Es pot veure un inventari molt complet d'aquestes publicacions a CHECA GODOY, Antonio. *Historia de la Prensa Pedagógica en España*. Sevilla: Secretariado de Publicaciones, 2002. La col·lecció més completa d'aquestes revistes a les Illes Balears és a la Biblioteca Bartomeu March de Palma.

25. URL: <http://ibdigital.uib.cat/greenstone/cgi-bin/library.cgi?site=localhost&a=p&p=about&c=premsaForanaMallorca&l=ca&w=utf-8>. [Darrer accés: 14 de maig de 2012]

s'enfronta la necessària tasca de preservació d'aquestes imatges actuals, que en un futur serviran per reconstruir la història que vivim ara.

En aquests moments en què la tecnologia està a l'abast de tothom, fotografiar escenes escolars és molt més fàcil i habitual que mai. Tot i que continuem retratant el mateix tipus d'escenes a l'escola (festes, excursions, experiències innovadores, grups d'alumnes, instal·lacions, etc.), el cert és que ho fem amb més freqüència. Les càmeres digitals –i el fet que s'hagin popularitzat molt– i el baix cost d'emmagatzemament de les fotografies que es generen fan que el nombre d'imatges sobre un mateix moment, fet o activitat es multipliqui. Tenim, doncs, molts més testimonis que en un futur podran interpretar-se per fer-ne una reflexió històrica. Aquest fet és fàcilment constatable si fem un cop d'ull a les pàgines web dels centres escolars de les Balears.

L'ús dels recursos que permet la *World Wide Web* o Internet a les institucions escolars i educatives és un fenomen cada vegada més generalitzat. Hi ha molts centres escolars i institucions educatives que tenen els seus llocs web. Només algunes d'aquestes pàgines a Internet exposen fotografies històriques, però el que gairebé totes contenen són imatges recents.

Després d'un buidatge exhaustiu, podem afirmar que en la immensa majoria dels més de cent llocs web de centres d'ensenyament o de serveis relacionats amb ells (camps d'aprenentatge, tallers de diferents matèries, etc.) de les Balears es poden consultar documents audiovisuals: fotos i vídeos de les activitats d'aquests centres. Són materials molt diversos, encara que, com passava amb les fotografies escolars més antigues, segueixen mostrant una visió parcial de l'activitat escolar. El que es fotografia solen ser situacions ocasionals: festes, visites, excursions, activitats extraescolars o complementàries, etc. La formalitat que mostrava la representació fotogràfica de les escoles anterior a l'aparició de la fotografia instantània, amb la difusió de la fotografia i la filmació digital, ha donat pas a una nova representació de l'escola en la qual allò que és informal i lúdic domina en els documents audiovisuals. La formalitat representada pels testimonis fotogràfics històrics que es basava en una identificació clara dels espais escolars, dels símbols escolars i de les relacions jeràrquiques entre alumnes i professors –elements que, si en algun cas no apareixien, dificultaven fins i tot la identificació escolar de la fotografia– actualment s'ha diluït i donat pas a una nova escenografia. Els fragments d'activitats escolars

que tradueixen els documents audiovisuals actuals són tan convencionals i parcials com els que mostraven les fotografies anteriors a l'època digital. Nogensmenys, posen de manifest una altra mentalitat sobre el que té interès per ser conservat en imatges, i sobre l'ús social d'aquestes imatges, com també la relació entre fotografia i memòria. Les imatges escolars digitals divulgades a través d'Internet no són alienes a la gran revolució que han significat les tecnologies digitals en la producció, divulgació i consum de fotografies. La presència constant de dispositius d'obtenció d'imatges en l'activitat quotidiana dona a la fotografia una nova dimensió. Els espais, moments i funcions de la fotografia han canviat. La presa d'imatges ja no és un acte ritual i cerimonial, com el qualificava Pierre Bourdieu, i ha esdevingut una activitat quotidiana. El món escolar també s'ha vist afectat pel canvi que hi ha hagut en la funció i l'ús social de les fotografies. Les fotografies i vídeos escolars actuals, per les seves característiques, ús i funcions, s'acosten més a la manera de producció d'imatges domèstiques que a la manera de producció professional que caracteritzava la fotografia escolar tradicional.

Però aquesta proliferació de l'exposició d'imatges a les pàgines web dels centres escolars no ens ha d'enlluernar en excés, ja que malauradament no ha anat acompanyada del suport tècnic ni dels recursos necessaris per garantir-ne una bona preservació. S'han fet servir generalment els recursos d'emmagatzematge d'imatges que ofereix la xarxa de manera gratuïta o a un cost baix. Llocs web com Addmyphoto, Album Town, Flickr, Fotolog, Fotopic, ImageShack, Kodak Gallery, MyPhotoAlbum, Orange Pics, Picasa, PhotBlog, Photobuket, Picture Trail, Slide.com, Snapfish, Webshots, Yahoo! Photos, Zoomr, o YouTube en el cas dels vídeos, són utilitzats pels centres escolars per donar a conèixer les seves fotografies o vídeos. No hi ha, per tant, una conservació sistemàtica d'aquesta informació, i el que encara és pitjor, els documents queden en molts casos descontextualitzats i sense la informació corresponent per permetre recuperar-los i valorar-los.²⁶

---

26. Hem tractat més àmpliament aquest tema a: COMAS RUBÍ, Francesca; MOTILLA SALAS, Xavier; SUREDA GARCIA, Bernat. «Internet en la conservació del patrimonio visual. Ventajas, dificultades y posibles líneas de actuación». A: COLLELDEMONT, Eulàlia; PADRÓS, Núria; CARILLO, Isabel (coords.). *Memoria, ciudadanía y museos de educación*. Vic: Universitat de Vic: MUVIP: Càtedra Unesco Dones, pàg. 78-87.

Com a historiadors de l'educació, pensem que hem de crear consciència del valor de la fotografia històrica, però també de la potencialitat de l'actual; alhora hem d'insistir en la necessitat de conservar aquesta documentació gràfica de manera adequada, amb els mitjans pertinents i acompanyada de la major informació possible que en un futur ens ajudi a interpretar-la.

Volem acabar aquesta comunicació insistint en el fet que la imatge fotogràfica, degudament interpretada, és un testimoni de gran valor per conèixer el nostre passat, motiu pel qual hem de treballar en la localització, anàlisi i conservació de les fotografies històriques. Però també cal dir, arran d'aquesta reflexió final, que el que és testimoni del present ho serà, en un futur, del passat. No ens oblidem, doncs, de preservar les imatges actuals de la millor manera i amb la major informació possible. La recerca historicoeducativa en un futur ens ho agrairà.